

Medieval Jewish Women
in the Manuscript Production:
Binders, Scribes, Authors & Super-commentators

**Dedicated by Janice Bitansky in memory of her parents,
Israel and Yetra Goldberg**

To the best of our knowledge, a small known number of Medieval Jewish women were involved in the various realms of the Manuscript production process, today I would like to uncover their stories, and when possible, have them speak for themselves.

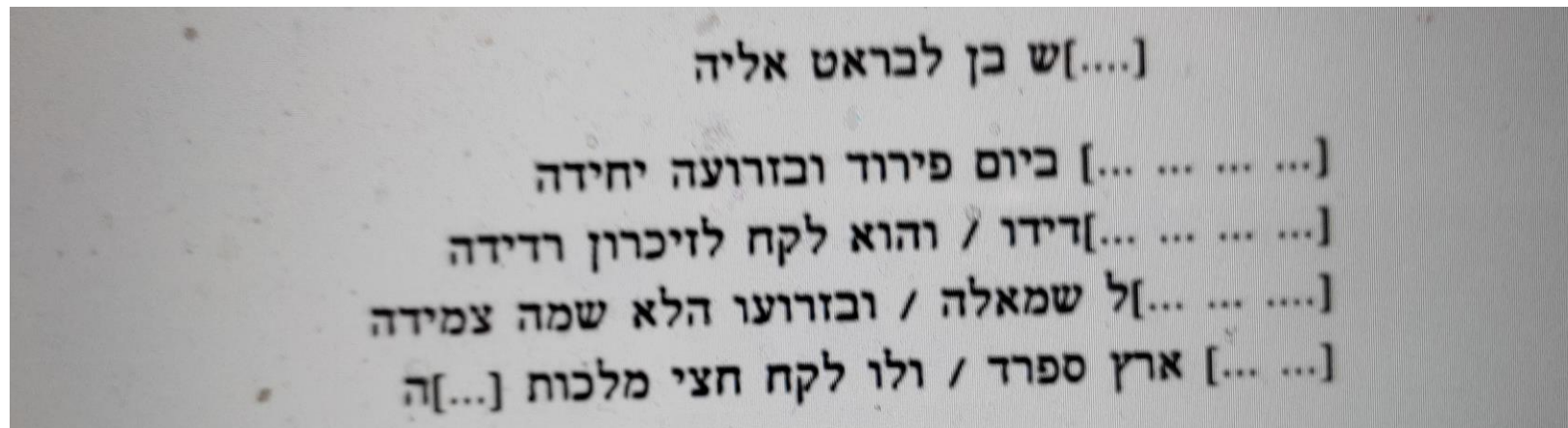
ANDALUCIA, SPAIN

10th Century

1944

Fragment of a poem from the Cairo Geniza

Published in
JQR by
Nehemya Aluny

Mosseri collection of Geniza Fragments (Egypt)
VIII.252

Aloni surmised that
it dealt with a bride
and groom, or
possibly a separation

[דונ] ש בן לבראט

Dunash ben Labrat

Born in Fez, Morocco- in his youth, learned with Rav Saadia Gaon.

He moved to Cordoba, Spain - mid 10th century,
and is called the founder of Andalusian Hebrew poetry.

דָּרֹר יִקְרָא לְבֵן עִם בֵּתֹ

וַיִּנְצָרְכֶם כָּמוֹ בֵּיתֹ. \

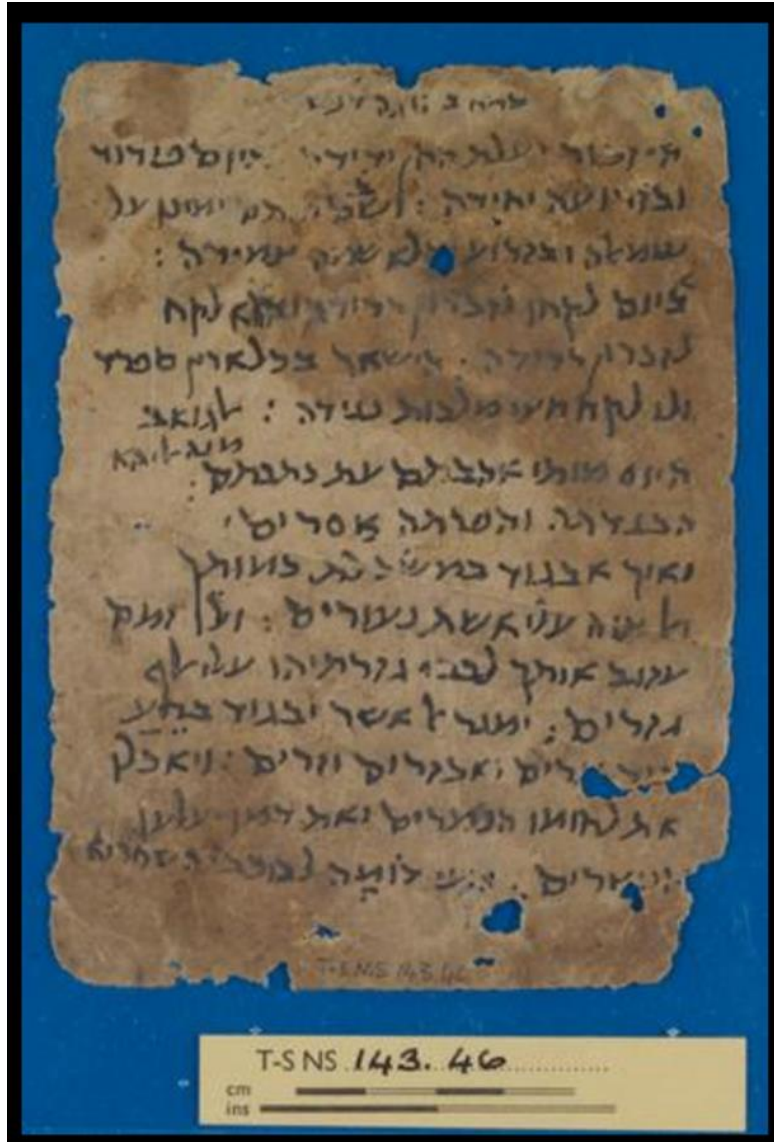
נָעִים שִׁמְכֶם וְלֹא יִשְׁבֵּתֹ

שָׁבוּ נוֹחוּ בְיוֹם שַׁבָּתֹ

רש"י שמות כח: ולא יזח - לשון ניתוק, ולשון ערבי הוא, כדברי
דונש בן לברט:

רש"י ישעיהו נד: (ח) בשצף קצף - מנחם פתר חרי אף ודונש אמר
במעט קצף כמו "ברגע קטן עזבתיך" וכן ת"י:

1971

Complete copy of an almost identical Poem found in the Taylor-Shechter Geniza Fragments (Cambridge)

(Copy of the Fragment in the NLI: Title very unclear)

Complete Poem

Will her love remember the graceful doe / her only son in her
arms as he parted? /
On her left hand he placed a ring from his right, /
on his wrist she placed her bracelet. /

As a keepsake she took his mantle from him, /
and he in turn took hers from her. /
Would he settle, now, in the land of Spain, /
if its prince gave him half his kingdom?

Biblical Imagery

שיר השירים ה, ז מְצֹאֲנִי הַשְּׁמֵרִים הַסְּבָבִים בְּעִיר, הַכּוֹנֵי
פְּצֻעוֹנֵי; נִשְׂאוּ אֶת- **רְדִידִי** מֵעָלַי, שְׁמֵרֵי הַחַמּוֹת.
ח, ו שִׁימְנִי **בַּחוּתֶם** עַל-לִבִּי, בַּחוּתֶם עַל- **זְרוּעִי** -כִּי-עֲזָה כַּמּוֹת
אֶהְבֶּה...

Set me as a seal upon thy heart, As a seal upon thine arm;
For love is strong as death...

הַיְזָכוֹר יַעֲלֶת הַחוֹן יְדִידָה
בְּיוֹם פִּירוּד וּבְזָרוּעָה יְחִידָה
וְשֵׁם חוּתֶם יְמִינוֹ עַל שְׁמָאלָהּ
וּבְזָרוּעוֹ הֵלֵא שָׁמָּה צְמִידָה

בְּיוֹם לָקַחָהּ לְזָכְרוֹן רְדִידוֹ
וְהוּא לָקַח לְזָכְרוֹן רְדִידָה –
הַיִּשְׁאָר בְּכָל אֶרֶץ סִפְרָד
וְלוֹ לָקַח חֲצִי מַלְכוּת נְגִידָה?

משלי ה, יח יְהִי-מִקּוֹרֶךְ בְּרוּךְ; וּשְׂמַח, מֵאִשָּׁת נְעוּרֶךְ.
יט אֵילַת אֲהָבִים, **וַיַּעֲלֶת-חוֹן**: יְדִידָהּ, יְרוּדָה בְּכָל-עֵת;
בְּאֶהְבָתָהּ, תִּשְׁגָּה תָמִיד.

A lovely hind and a graceful doe,
Let her breasts satisfy thee at all times;
With her love be thou ravished always.

כתאב לזוגה דנש = אגרת של אשת דנש

Comparing the copy to the original

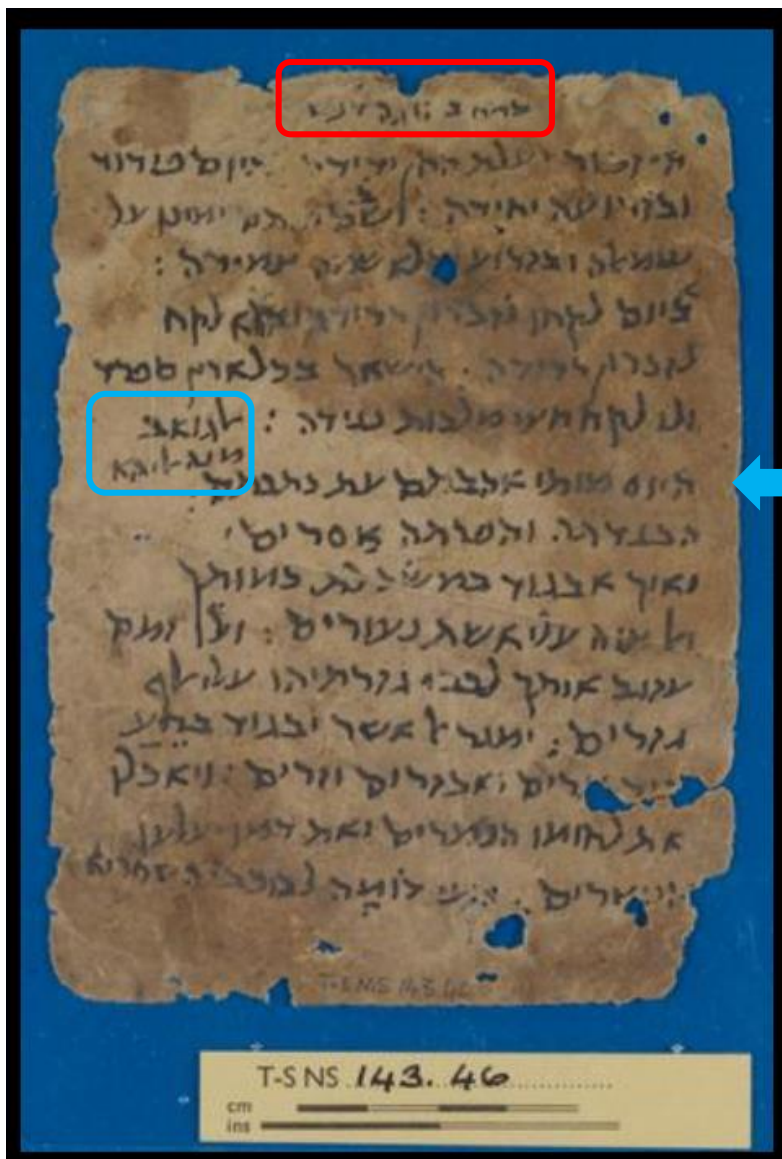
Her poem to her husband

הַיְזָכּוֹר יַעֲלֶתֶת הַחַן יְדִידָהּ בְּיוֹם פִּירוּד
וּבְזָרוּעָה יַחֲדָהּ: וְשֵׁם חֻתָּם יִמְיִנֶה עַל
שְׁמָאלָהּ וּבְזָרוּעוֹ הִלָּא שְׁמָה צְמִידָהּ

בְּיוֹם לְקַחָהּ לְזַכָּרוֹן רְדִידוֹ וְהוּא לָקַח
לְזַכָּרוֹן רְדִידָהּ – הִישָׁאֵר בְּכָל אֶרֶץ סַפְרָד
וְלוֹ לָקַח חֲצִי מַלְכוּת נְגִידָהּ?

His response to her

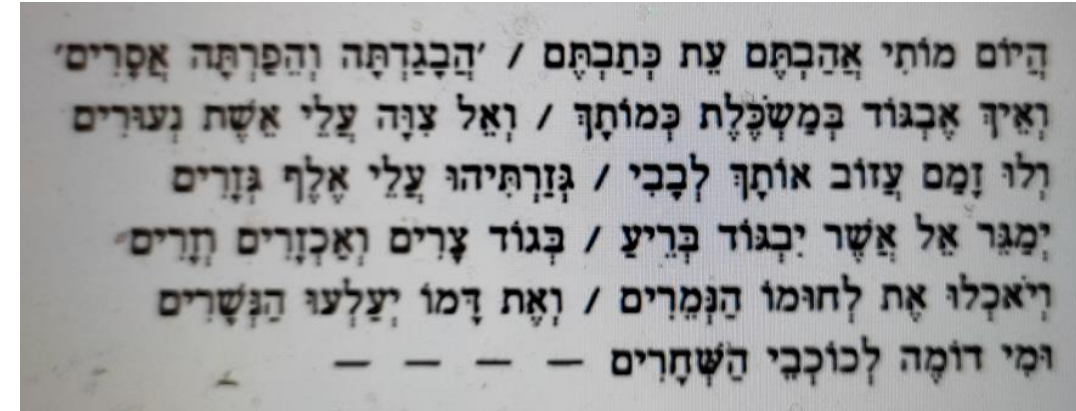
הַיּוֹם מוֹתִי אֶהְבֶּתֶם עֵת כְּתִבְתֶּם / הַבְּגָדְתָה וְהַפְרַתָּה אִסְרִים
וְאִיךְ אֶבְגֹּד בְּמִשְׁכָּלֶת כְּמוֹתְךָ / וְאֵל צִנָּה עָלַי אִשְׁתִּי נְעוּרִים
וְלוֹ זָמַם עֲזוּב אוֹתְךָ לִבִּי / גְּזֻרְתִּיהוּ עָלַי אֵלֶּף גְּזֻרִים
יִמְגֹר אֵל אֲשֶׁר יִבְגֹּד בְּרִיעַ / בְּגוֹד צָרִים וְאִכְזָרִים תָּרִים
וְיֹאכְלוּ אֶת לֶחֶמוֹ הַנִּמְרִים / וְאֵת דָּמוֹ יַעֲלֶעוּ הַנְּשָׁרִים
וְמִי דוֹמָה לְכוּכְבִּי הַשְּׁחָרִים — — —

אלגואב
= מנה אליהא
= התשובה ממנו
אליה

Dunash's Response to his wife

Were you seeking the day of my death when you wrote: / 'Have you
betrayed and abandoned your vows?' /
Could I betray a woman so wise / given by God as the bride of my youth?
/ Had my heart ever thought to leave you / I would have torn it into
pieces. / For those who betray their beloved companion, / God brings
down with the trials of foes. /
Lions soon will devour his flesh, / and vultures will consume his blood. /
Who resembles the stars of dawn [...]

What precipitated this tragic separation?

1985

**Additional Poem,
Dunash complaining against his employer,
Hasdai ibn Shaprut**

Hebrew original	Translation
בִּיגוֹן לְעַבְדְּךָ כִּי אִם סְחוּרֵת יָד [ג]אוּלָּה בְּתַבּוּאוֹת לֹא אֶעֱלֵל וְלֹא אֶקְטוֹף מִלֵּילָה	I served you in sorrow, for all your wares are loathsome. I will glean no grapes, nor will I gather corn.
בָּגַדְתִּי בְּאִשְׁתְּ נְעוּרִים סֵפֶר כְּרִיתוֹת לְשֶׁלְ[ח]ה נִטְשֵׁתִי נִחַלְתִּי וְעִזְבֹּתִי בְּנִי אֲשֶׁר יָלְדָה	I betrayed a young wife and sent her a writ of divorce. I left my home, and abandoned the son that she bore.

Just Desserts?

T-S J2.71, f. 2v

Jigsaw puzzle (1944 > 1985)

יַעֲלֵת הַחֵן

**is the oldest extant poem written by a Jewish woman
since the time of the Tanakh,
Shirat Devorah & Tefillat Chana**

The wife of Dunash - we do not know her personal name

Preparation of the Manuscript

**Late 12th
Century**

Home of R' Eleazar of Worms,
Rokeah, leader of Hasidei Ashkenaz

Dulcia of Worms

Who can find **a woman of valor**: my pietist wife, Mistress Dulcia?

אשת חיל עטרת בעלה בת נדיבים

A woman of valor, her husband's crown, a daughter of aristocrats.

אישה יראת השם המהללת **במעשיה** הטובים.

A G-d fearing woman renowned for her good deeds

בטח בה לב בעלה האכילתו הלבישתו בכבוד...

Her husband trusts her implicitly, she fed and clothed them with dignity...

לישב עם זקני ארץ תורה ומעשים לזבוד.

So that he could sit among the elders of the land, and provide Torah study and good deeds

גמלתו טוב ולא רע כל ימי היותו עמה

She always treats him well throughout their life together

עשתה לו ספרים מעמלה ושמה נעימה.

Her labor provides him with books, her very name means pleasant.

דרשה צמר לבן לציצית טוותה בחפץ כפיה..

She looked for white wool with which to make zizit, she spun with enthusiasm...

ותתן טרף לביתה ולחם לנערים

She gives food to her household, and bread to the boys

הן כפיה **תמכו פלך** לטוות חוטים לספרים.

See how here hands held the distaff to spin cords for binding books

זריזה בכל טוותה לתפילין ולמגילות ולספרים גידים

Zealous in everything, she spun (cords) for (sewing) tefillin and megillot, gut for (stitching together) Torah scrolls...

חגרה בעוז מתניה ותפרה כארבעים ספרי תורה...

She girded her loins with strength and sewed some forty Torah scrolls...

ידיה תפרו בגדי תלמידים וספרים קרועים...

Her hands sewed the students clothes and torn books...

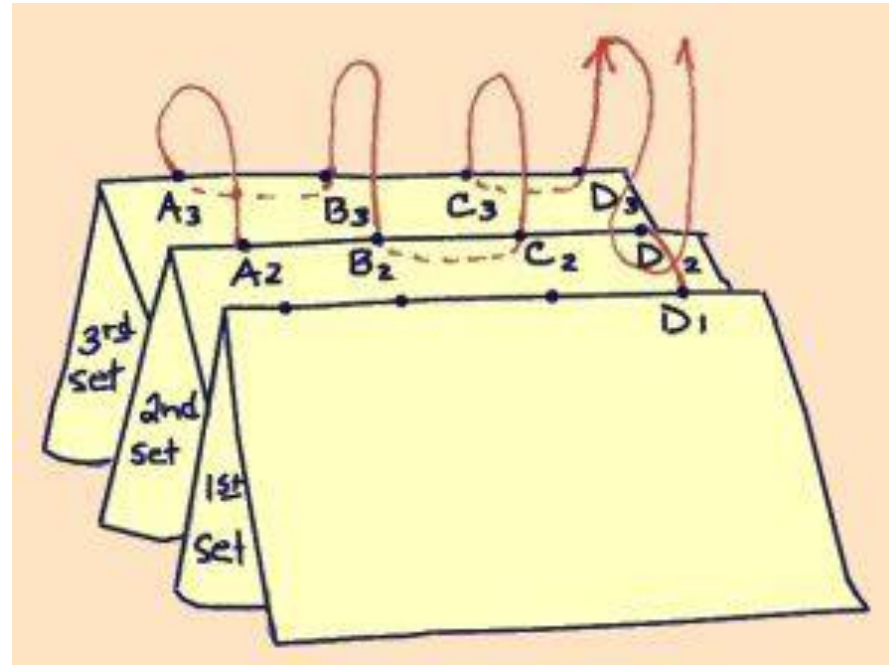
Sewing of the Gatherings/Kunteres

[https://www.bing.com/videos/search?q=videos+medieval+manuscripts
&docid=608038125763891024&mid=F864711A32A1FE39A453F864711
A32A1FE39A453&view=detail&FORM=VIRE](https://www.bing.com/videos/search?q=videos+medieval+manuscripts&docid=608038125763891024&mid=F864711A32A1FE39A453F864711A32A1FE39A453&view=detail&FORM=VIRE)

Watch first minute only

(not the example from Christian writings)

Gatherings or Quires/*Kunteres* are bound together to create a Codex

Dulcia spinning cords for binding & repairing torn books/codices.

Dulcia: other realms

לא יכבה בלילה נרה עשתה פתילות

Her lamp will not go out in the night, she makes wicks

למקדש מעט ולמדרשים ואומרת תהלות

For the synagogue and schools and she says Psalms

משוררת זמירות ותפילה ומדברת תחנונים...

She sings hymns and prayers, she recited petitions...

בכל המדינות לימדה נשים ומנעמת זמרים...

In all the towns she taught women (so that they can chant) songs...

Dulcia, was a major banker & moneylender,
who contributed to the physical making & repairing of Medieval books
& lead the women in spiritual endeavors as well.

Women Scribes

Gittin 35 b: R. Hamnuna the son of Raba of Pashrunia learnt that a scroll of the Law, phylacteries and mezuzoth written by a Min, an informer, a heathen, a slave, a woman, a minor... are disqualified, since it says. “And thou shalt bid them . . . and thou shalt write them”, which indicates that those who are subject to ‘bind’ may ‘write’, but those who do not ‘bind’ may not ‘write’.

This ruling applies to scrolls written for ritual use, but there is no prohibition against women copying texts in standard codex form.

Prerequisites

- Read & Write
- Basic understanding of Hebrew
- Technical Preparation of the parchment & ink

Medieval world- Jewish girls were less educated than Jewish boys:

But yet:

“the Jew, even the poorest of the poor, even if he has ten children, will send them to learn, not in order to receive a reward as the Christians do, but in order to understand the Bible of God, and not only their sons **but even their daughters.**”

12th cent. student of Christian theologian Abelard

And yet, there will be many, many more Medieval Christian female scribes, because as nuns, they transcribed religious texts as part of their religious duties in monasteries, in scriptoriums.

How can we identify the sex of a scribe?

Examining the colophon

An elaborate colophon would include:

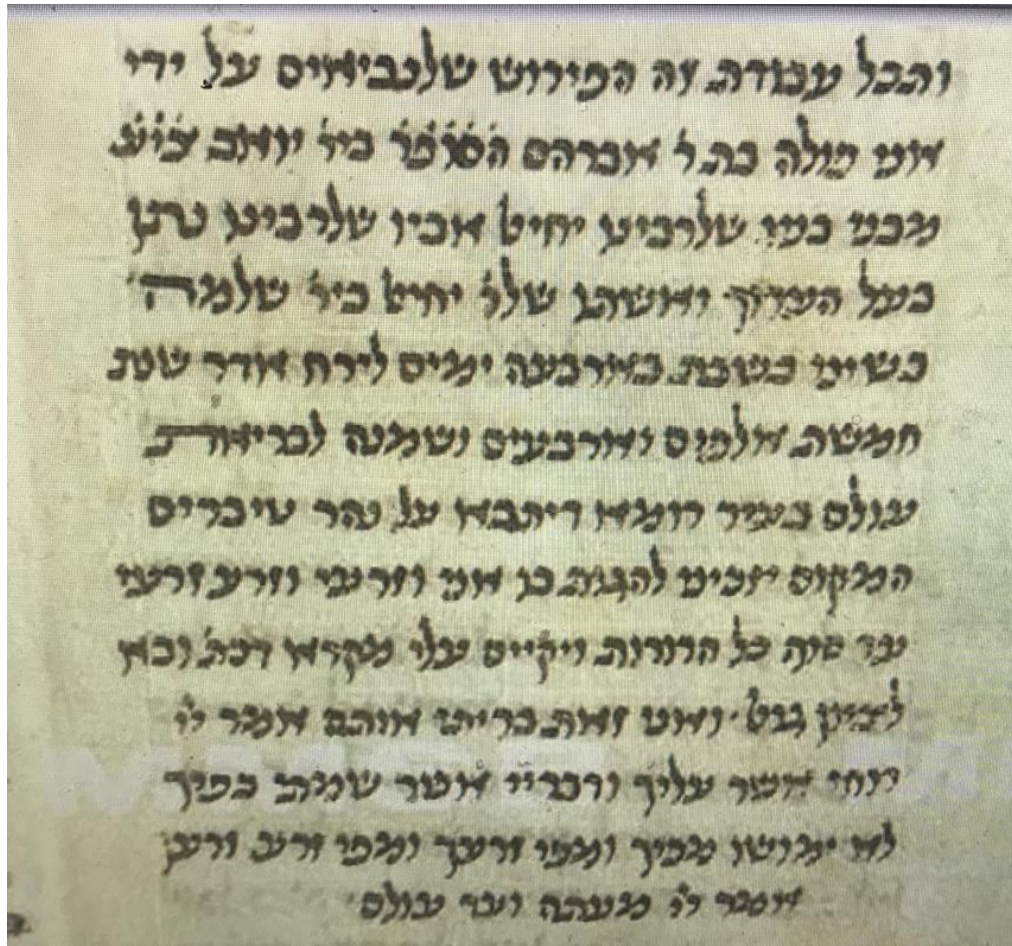
- * the name of the scribe
- * the name of the patron who commissioned the copying
- * the title of the text
- * the date of the completion of the copying
- * the locality of the copying
- * eulogies, blessings for the person who commissioned the copying.

Rome, Late 13th century

Pola

Let her speak for herself!

F 46915

Wroclaw University Library

(until 1939, in the Library of the Jewish
Theological Seminary in Breslau)

340 folios

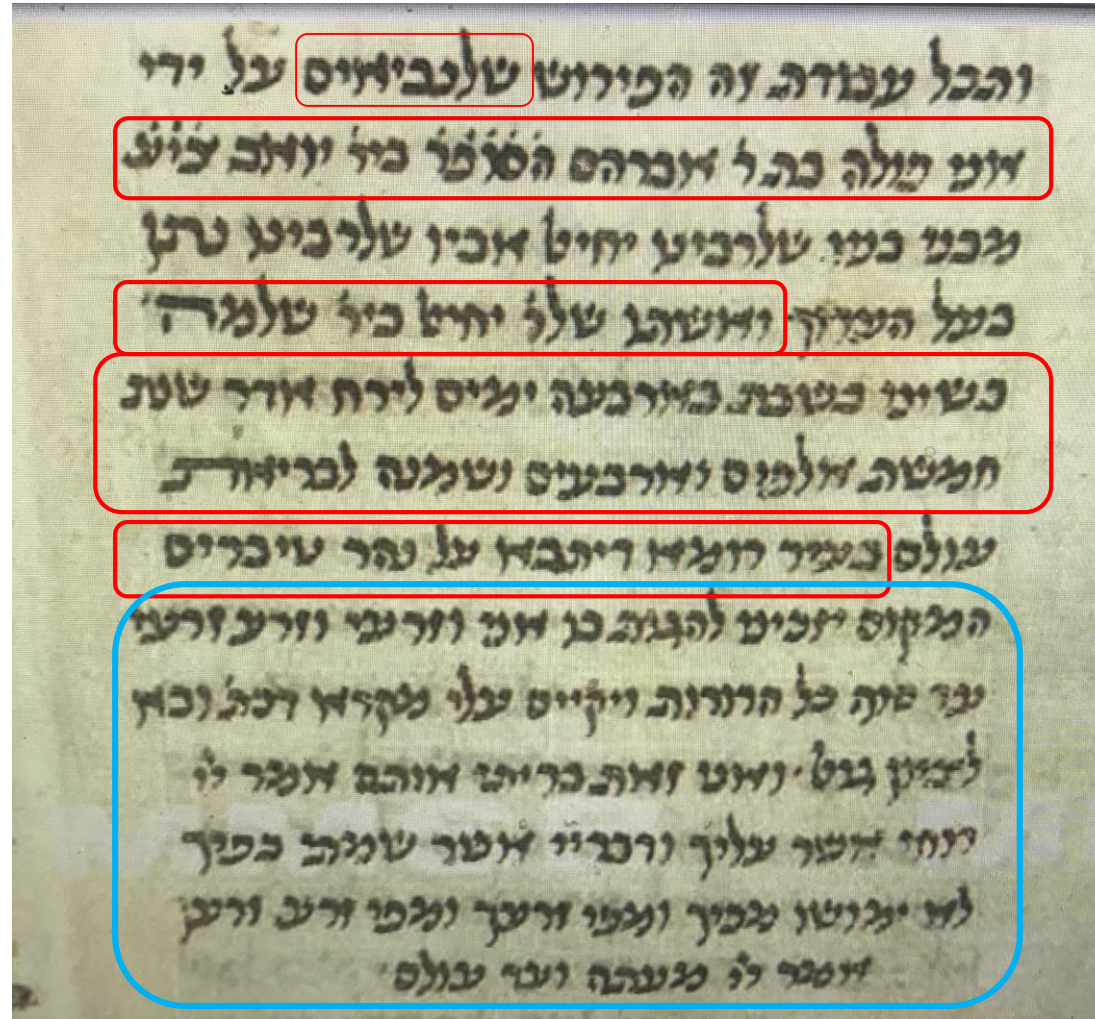
Historical Information

The Title of the text
& Family Lineage,
Rashi & R. Yosef Kara
to Neviim

Location & Dating

Free Space:
Extensive blessing

No mention of Patron
Copied for herself?

ותכל עבודת זה הפירוש של נביאים על ידי
אני פולה בת ר' אברהם הסופר ביר' יואב צי"ע
מבני בניו של רבינו יחיאל אביו של רבינו נתן
בעל הערוך ואשתו של ר' יחיאל ביר' שלמה
בשיני בשבת בארבעה ימים לירח אדר שנת
חמשת אלפים וארבעים ושמונה לבריאת
עולם בעיר רומא דיתבא על נהר טיבריס
המקום יזכני להגות בו אני וזרעי וזרע זרעי
עד סוף כל הדורות ויקיים עלי מקרא דכתי' ובא
לציון גואל... ואני זאת בריתי אותם אמר ה'
רוחי אשר עליך ודבריי אשר שמתי בפיך לא
ימושו מפיד ומפי זרעך ומפי זרע זרעך
אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעיהו נט, כ-כא)

Elaborate colophon indicates a significant knowledge of Hebrew & Tanach

Date

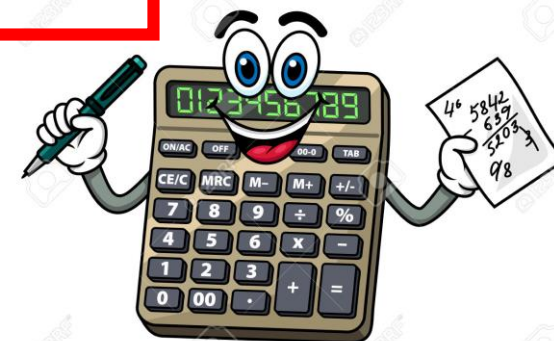
בשיני בשבת בארבעה ימים לירח אחד שנת חמשת אלפים
וארבעים ושמונה לבריאת עולם

יום שני, ד' ניסן, שנת חמשת אלפים וארבעים ושמונה = 5,048

Conversion Formula:

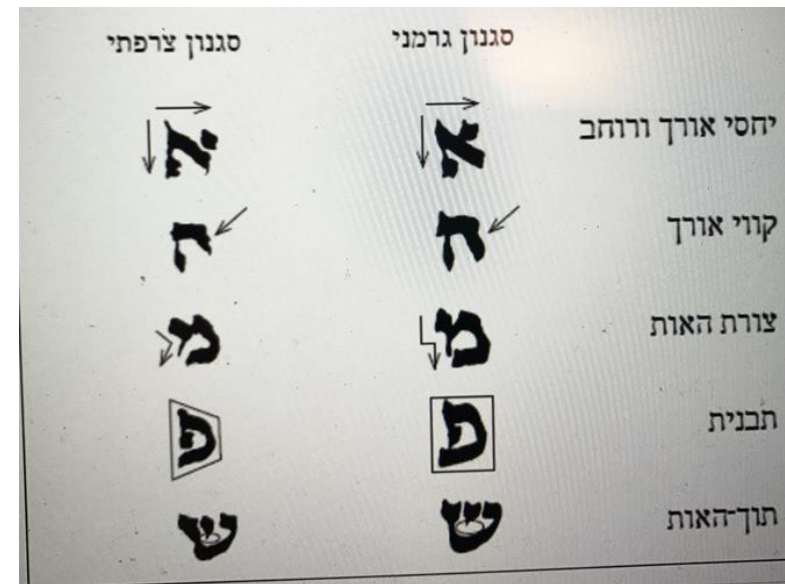
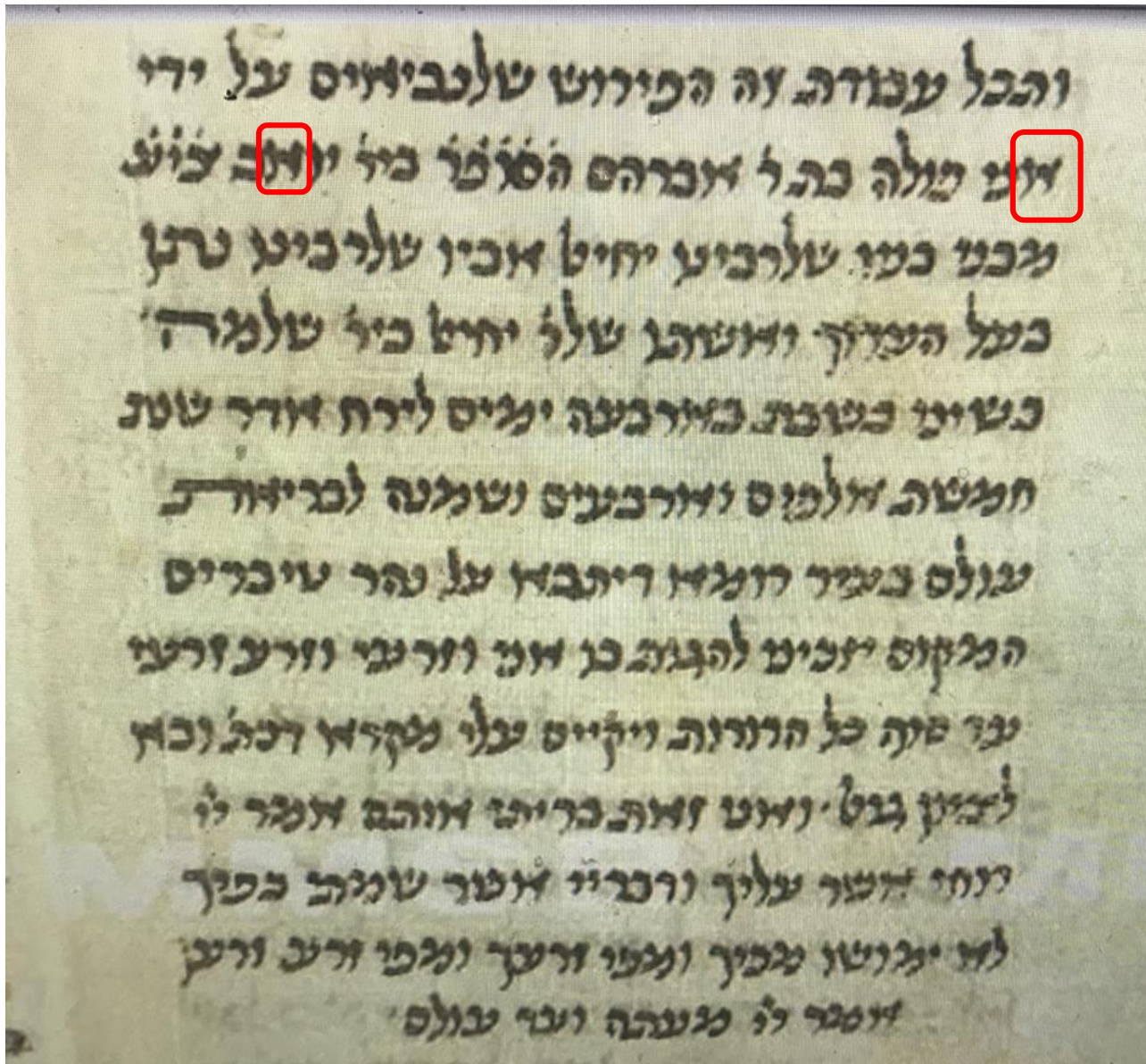
Hebrew year + 1240 = Secular year

$$48 + 1240 = \mathbf{1288}$$

Paleography

Square

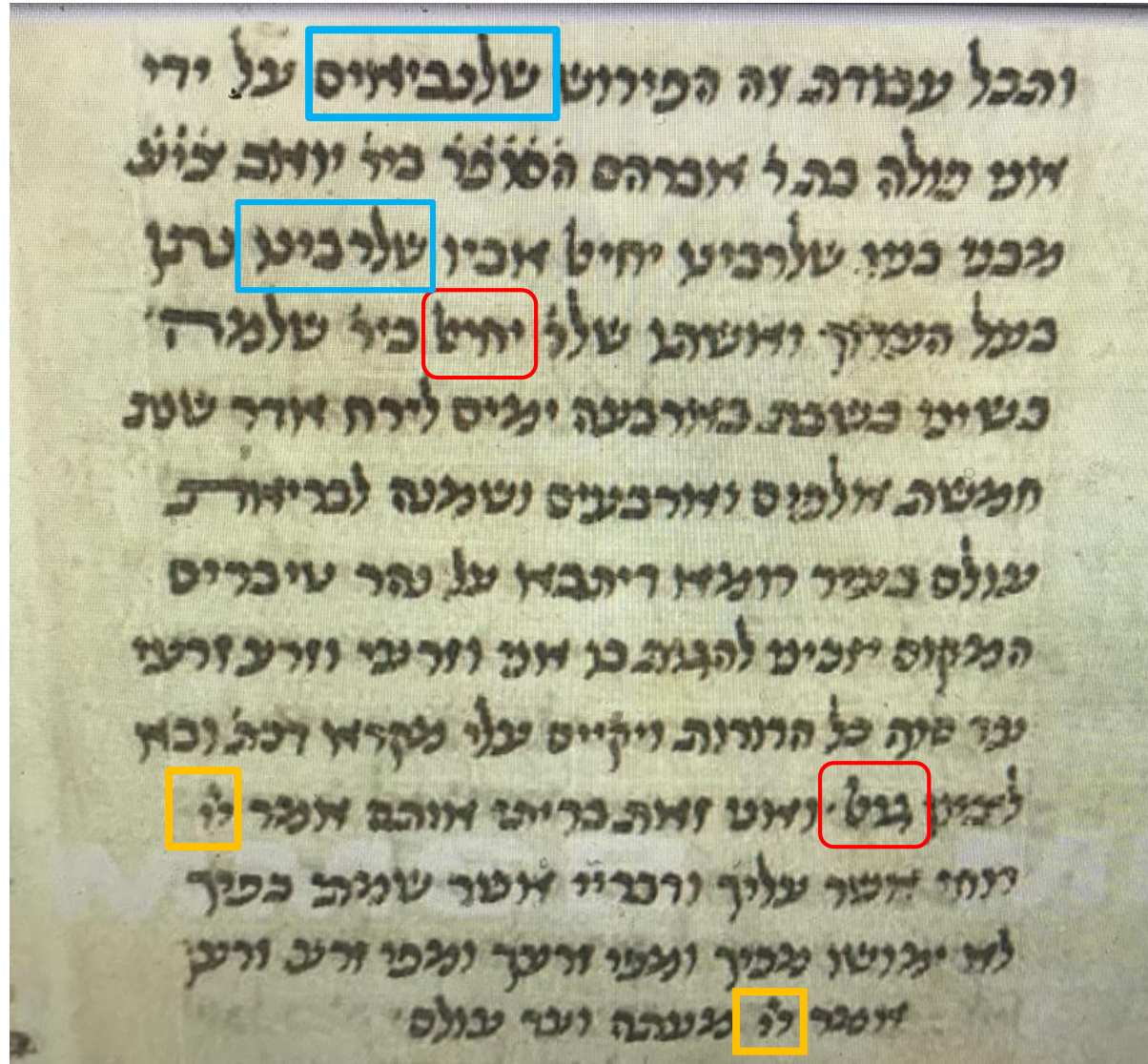

Italian

Semi-Cursive

טבלה 5. כתב בינוני: טוגות (המאה השלוש-עשרה)	
טוגה א	טוגה ב
אל"ף ארוכה	א
למ"ד צר	ל
מ"ם אנכית	מ
בסיס מלכסן	ס
קו אורכ כפוף	ק
גג מלכסן	ה

Paleographic Notes

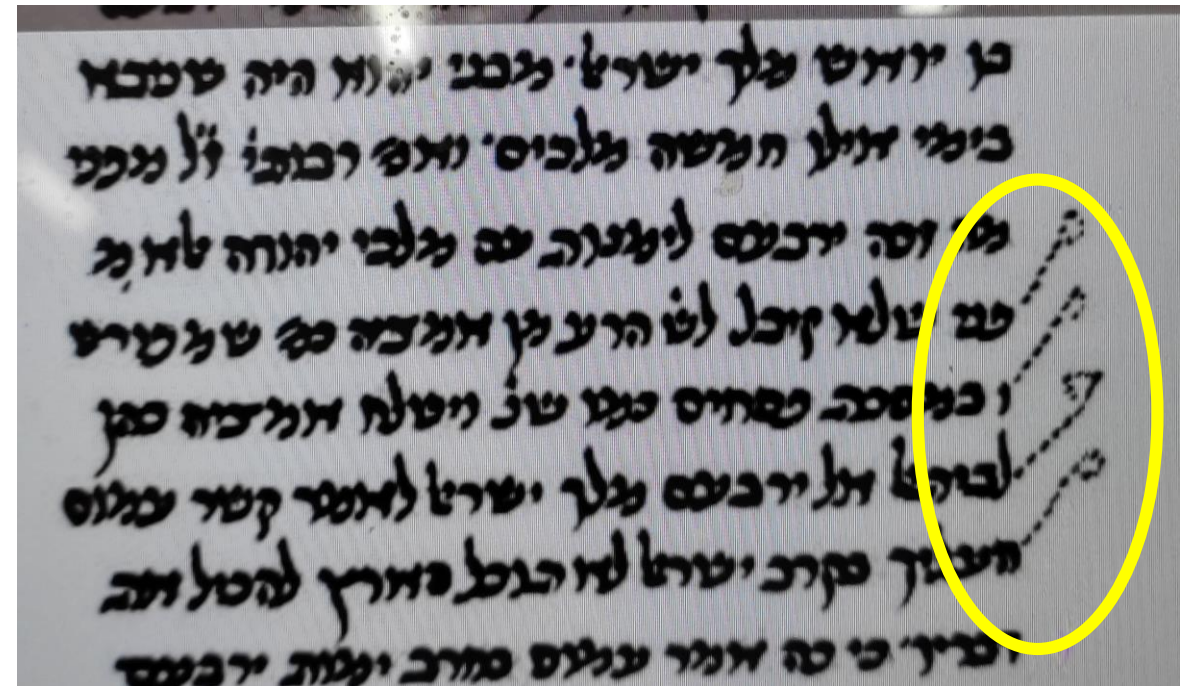
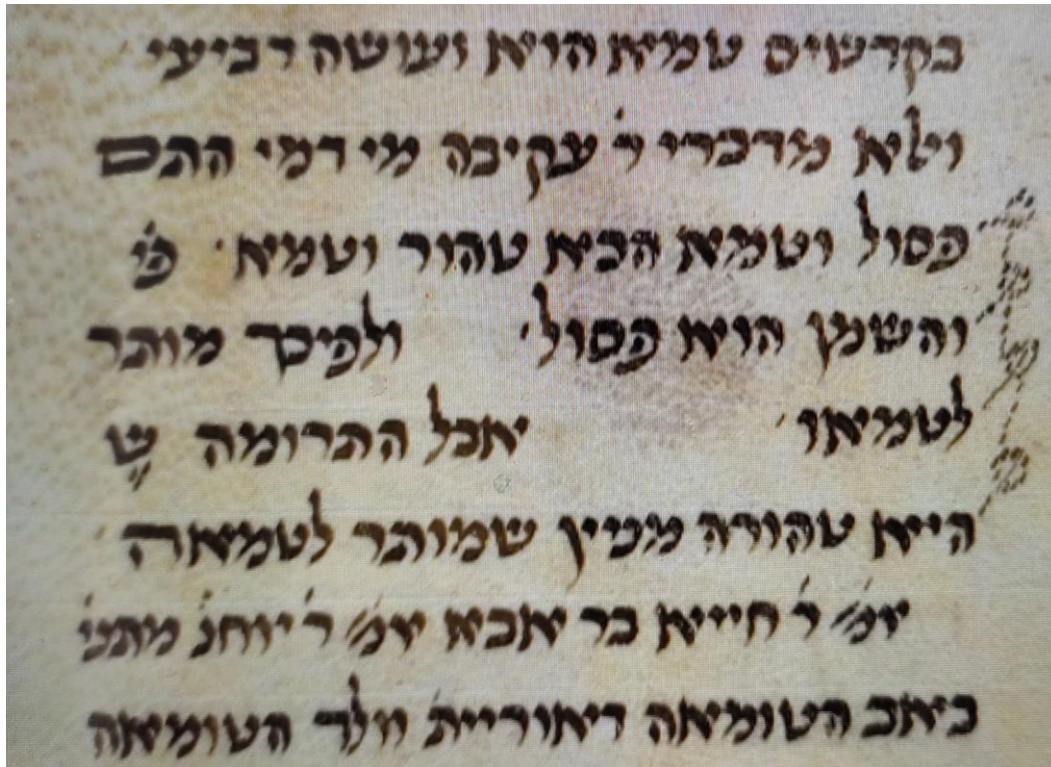
Connecting the word של

Ligature

combining two or more letters: אל

Name of G-d

Decorating her name

Way of identifying scribe if there is no colophon

Colophon: Second Manuscript

Bodleian Library
MS. Canonici Or. 89

חסדי יי אנוכיך תהיית יי ככל כל אשר נמלך
וכתוב אשר חתם יי את כל אשר
הסוף ביר יואב יבוע נמנע וקודש דכית יי
יתבי שלבינו נתן בעל הערוך יי ערס אכלה
לדבר אל ליבי והנה יי מנחם יי בענין הדבר
לענין קרוב ואחוב בתי יי יי יי יי יי יי
והפכירט לסגוב לו הספר הקודש הזה הוא הפסוק
מסוד מועד מרבינו ישעיה מועד עם פסוק
ברכות ועם חלקו מועד המכריז ומנחם בענין
הל והשתלש במלכות הזאת ונמנה בענין
יתעלה שמו למען יום רביעי שני ימים לחודש
הראשון שנה חמשת אלפים וחמשים ושלשה
לבריאות עולם ופני מלכות גזרת ומועד
ומהלל לל ייברך הוא אשר יעני במלכות
הזאת הגדולה ויבני לראות בה שלמה היות
ברחמי זכיר לראות בכבוד ובכבודיו ולבני
ולבניו יי חסדך הגדול אשר ינחם בו
היום ומעורר במענין זה ויזכר זה
י מנחם הנסר בעל הספר הזה אלמור וללמור
לירש ולחורש היותו יי יי יי יי יי יי
הדורות ולקיים עליו מלכות שכל ויזכר
מנחם יי יי יי יי יי יי יי יי יי יי

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/40fda6eb-3be4-431a-821d-f5cd93fcbdeb/surfaces/1a291927-8cc4-4cf8-ad22-39f61f6395b1/>

Colophon: Second Manuscript

“I will recount the kind acts of the Lord” (Isa. 63: 7) for all his acts of kindness and mercy to me, Pola the daughter of Abraham the scribe, the son of R. Joab, from the holy seed of Rabbenu Jehiel, the father of Rabbenu Nathan, author of the *Arukh*. “I had scarcely finished praying in my heart” (Gen. 24: 42), and behold, Menahem b. R. Benjamin the righteous, may the memory of the righteous live forever, my relative, came to see me, persuaded me, compelled me and urged me to write for him this holy book, the rulings of the Order of Mo’ed, by R. Isaiah Di Trani, with the rulings of *Makkot* and with part of *Sefer hamakhri’a*. I was aided by the Helper, the Lord, and I labored over this work, which was completed, with His help, may His name be exalted forever, on Wednesday, the second day of the first month, in the year 5053 from the creation of the world.

53 + 1240 = 1293 [March 18, 1293]

I say, speak and completely praise G-d, may He be blessed, who guided me in this great work, the completion which he entitled me to see. May He, in His mercy, enable me to see His and our glory, and bring us forth from great darkness in which we find ourselves and which arose in our time. May it be granted to the abovementioned R. Menahem, the commissioner of this book, to study and to teach, to inherit and to hand down, he and his seed after him, until the end of all time; and may he be enabled the verse: “And this shall be my covenant... it shall not be absent from your mouth... and may all Israel be included in this blessing” (Isa. 59: 21).

Halakhic Work

R. Isaiah Di Trani

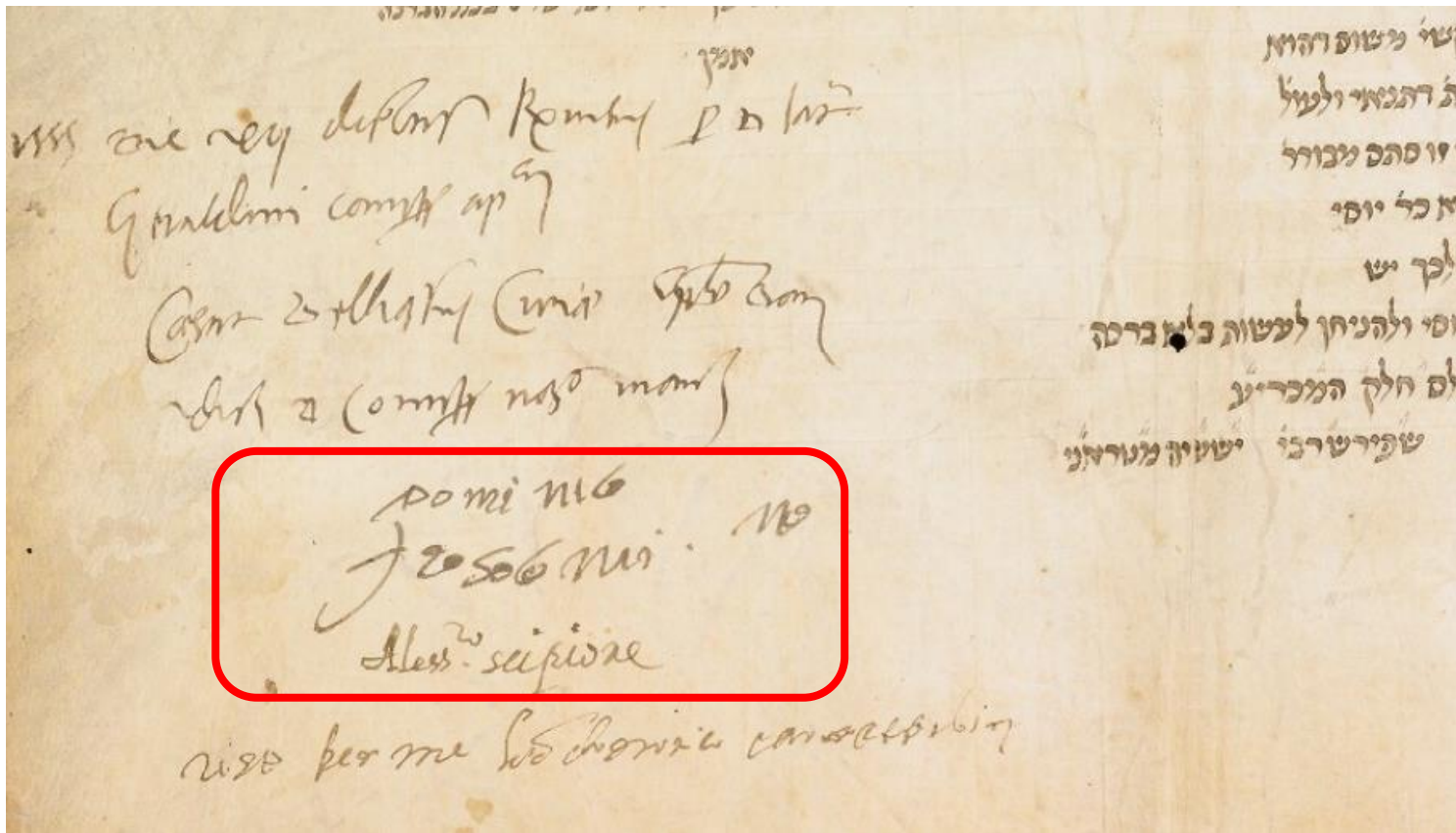
Pola's work is divided among three manuscripts and they are housed in different libraries:

Two are found in the Oxford-Bodleian Library (MS Can. Or 89 & 90)

One is found in the Russian National Library (MS Guenzburg 618)

Totaling: 1,178 folio

Christian Censor

דומיניקו ירושלמי

1621-1555

Domenico

Hierrosolymitano

More than 29,000

Manuscripts & books

MS. 1 Verona, Italy

Colophon: Third Manuscript

Completed on Friday, on the eighth day of the sixth month in the year 5066 from the creation of the world, by Pola daughter of Abraham the scribe, the son of R. Joab, the righteous in an everlasting foundation.

66 + 1240 = 1306

I wrote this for my son Solomon, the son of my esteemed teacher, the pious R. Solomon of blessed memory, the son of Moses b. Jekuthiel, may he rest in peace. May the One who enabled me to write it enable me to see him outstanding in the study of Torah and observe the commandments of Israel. May he merit to study and teach, to observe, to practice and to keep as it is written, “Let not... cease... then will you be successful” (Josh. 1: 8).

Biographical Information:

1288 Colophon: Her husband is Jehiel b. Solomon

1306 Colophon: Her husband was R. Solomon z”l son of Moses

Anav family- Scribes in Rome

- Abraham ben Yoav Anav (Her father)
- Yechiel ben Daniel Anav
- Yechiel ben Yekutiel Anav
- Yekutiel ben Yechiel Avav
- Benjamin ben Yoav Anav
- Solomon ben Yechiel Anav

Pola's work

Year	Type of Work	Patron/For whom?	Size
1288	Rashi & R' Y. Kara to Niviim	Herself??	340 folio
1293	Legal decisions of Isaiah di Trani the Elder (three manuscripts)	R' Menahem (her cousin)	168 folio (MS Guenzburg 618) 510 folio (MS Can Or 89) 500 folio (MS Can Or 90)
1306	Siddur	Her son	

Realms of Jewish Religious Life: Tanakh, Halakha & Liturgy

מיכאל ריגלר: מתברר שבפרק זמן של ח"י שנים הספיקה להעתיק שלושה ספרים... אפשר, שאישה חרוצה ושקדנית זו העתיקה ספרים נוספים, אך אין בידינו הוכחות לכך. עובדה הראויה לציין היא, שמכלל אלפי כתבי-היד העבריים "בני המזל" ששרדו עד ימינו... שרדו מעט כ"י שיצאו מתחת ידו של סופר אחד. רובם הם פרי עיטם של סופרים שהעתיקו כתבי-יד אחד או שניים, ורק מקומץ מעתיקים הגיעו אלינו ספרים אחדים, לפיכך, ראויה פולה להצטרף אל "כותל המזרח" של מפיקי הספרים בימי הביניים.

Medieval Scribal Hall of Fame

Late 14th Century Cologne, Germany

Approx. 85 years later

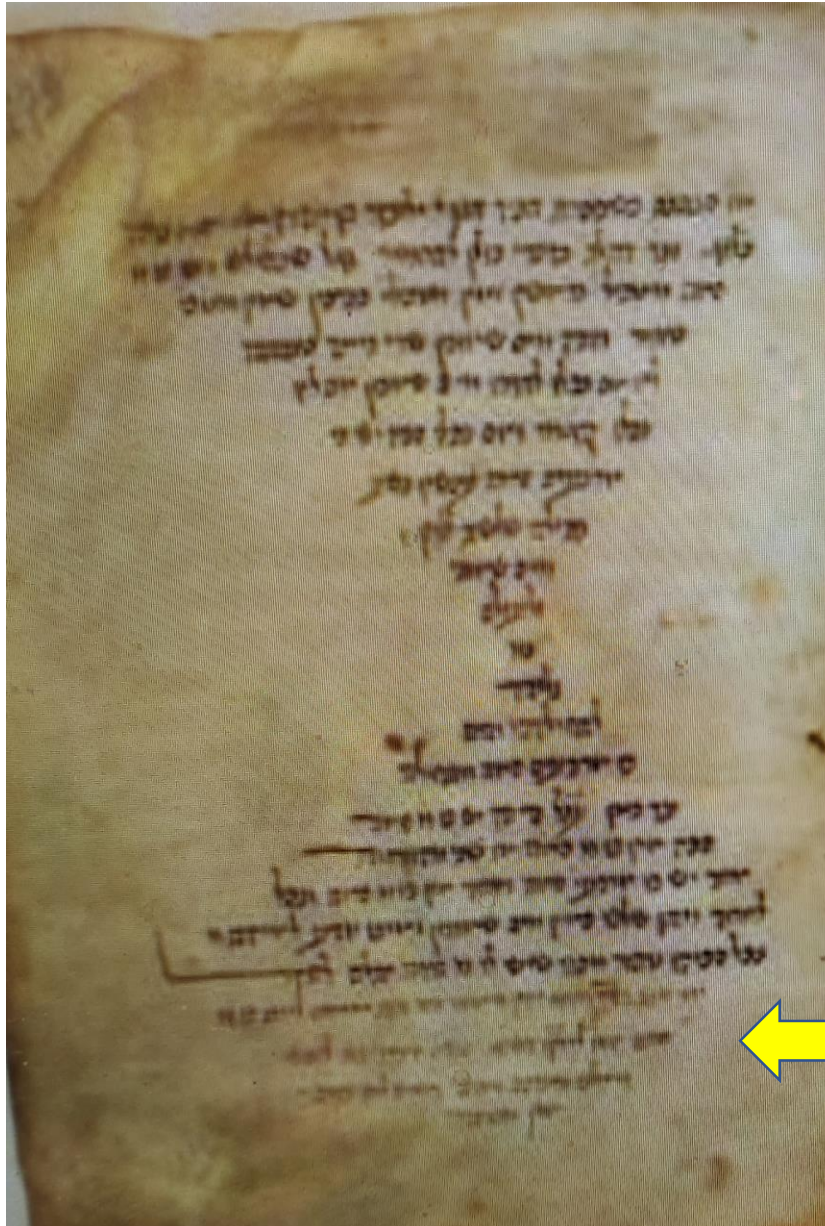
Colophon

MS AMST ROS 558

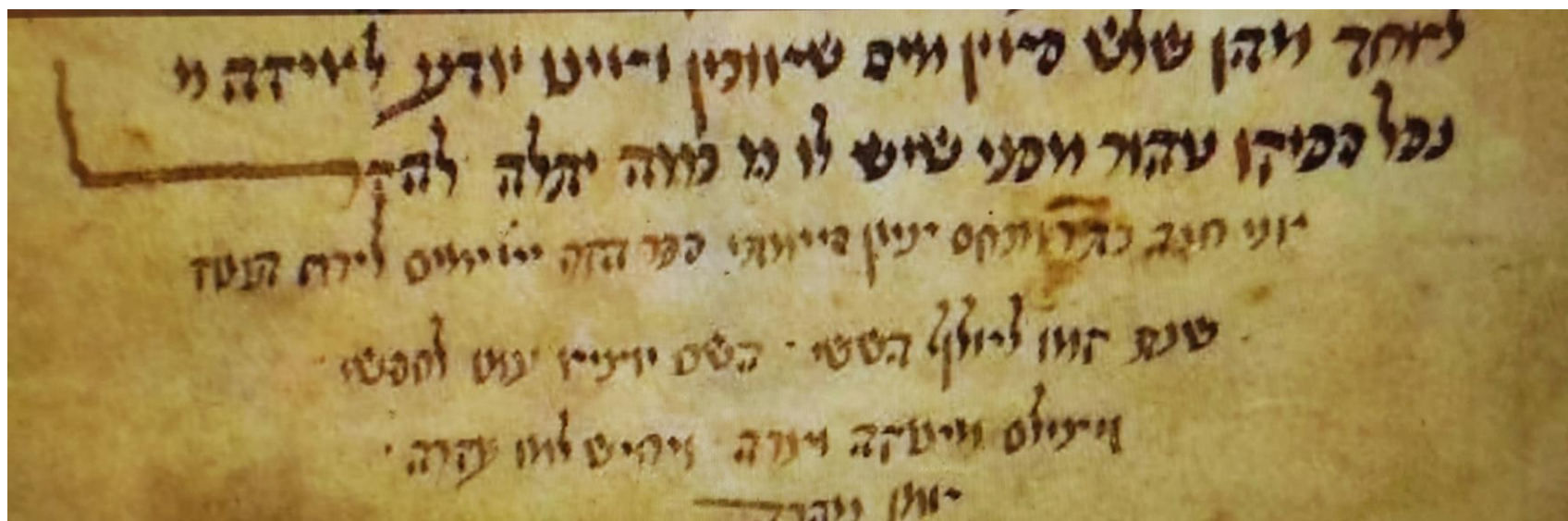
Sefer Mitzvot Katan

R' Isaac b. Joseph of Corbeil

(d. 1280)

https://web.nli.org.il/sites/NLI/English/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001719340205171-1#|FL16822886

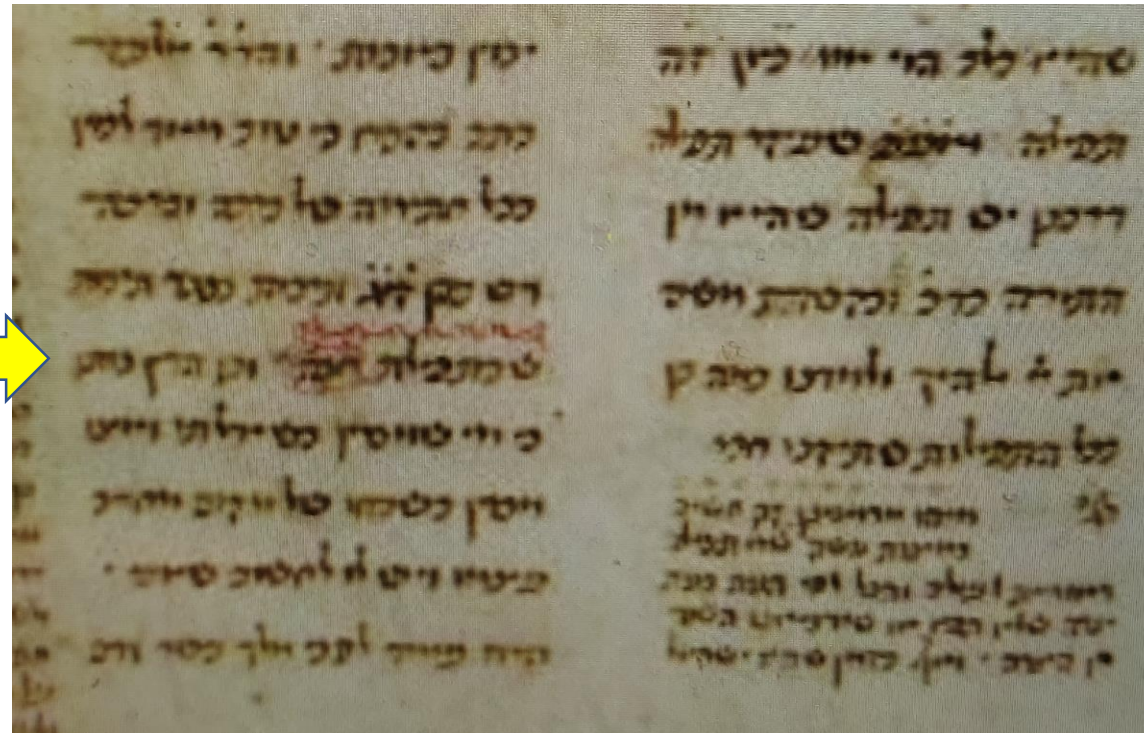
No mention
of place,
title of book,
patron or
husband

Much shorter than
Polas

אני חנה בת ר' מנחם ציון סיימתי ספר הזה י"א ימים לירח תמוז
שנת המ"ו לאלף הששי. השם יוציא עמו לחפשי
ויצילם מצוקה וצרה ויחיש למו עזרה
אמן מהרה

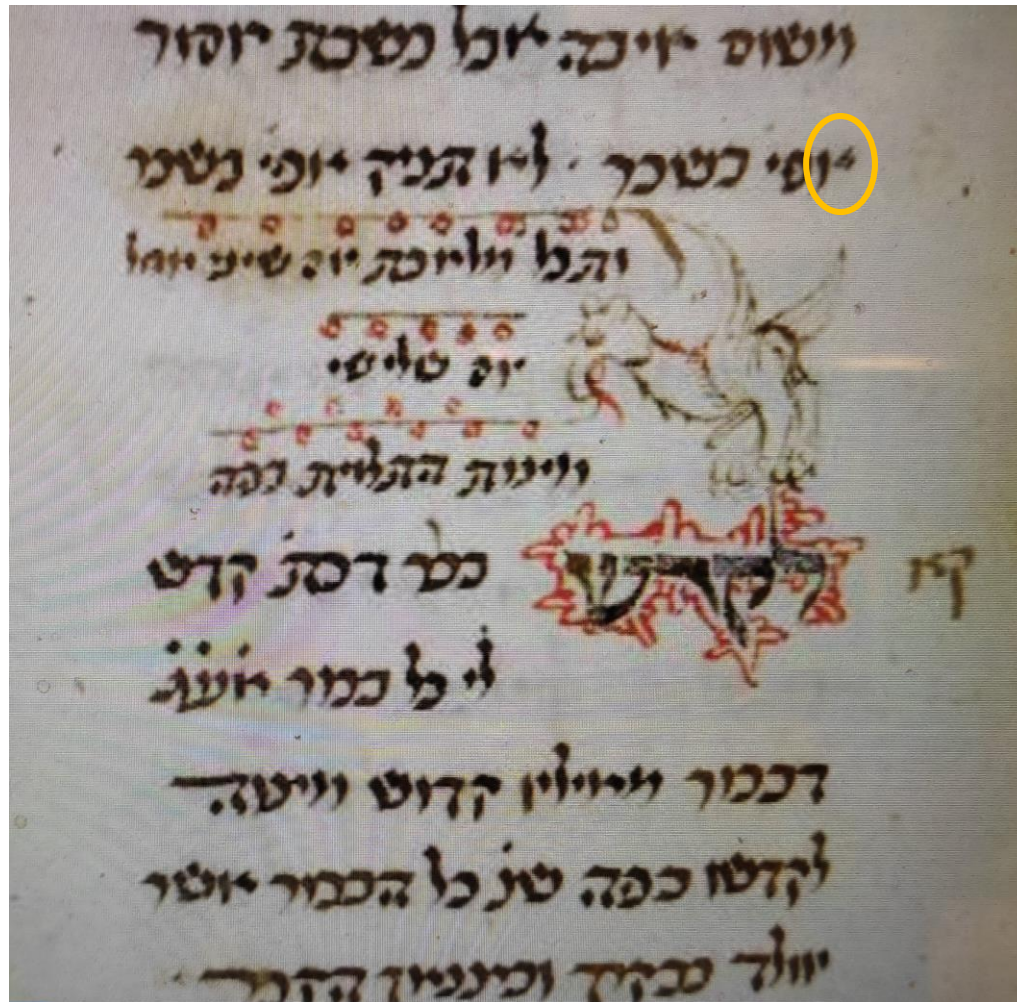
146 + 1240 = 1386

I, Hannah, daughter of Menahem Zion, completed this book on the eleventh day of the month of Tammuz
In the year [5] 146. May the Lord bring forth people to freedom
and save them from trouble and distress. May He provide us with comfort.
Amen speedily.

Decorates
her name
with the
color red,

Ashkenazic, semi cursive

טבלה 5. כתב בינוני: סוגות (המאה השלוש-עשרה)

סוגה א	סוגה ב		
אל"ף ארוכה	א	א	אל"ף קצרה
למ"ד צר	ל	ל	למ"ד רחב
מ"ם אנכית	מ	מ	מ"ם כפופה
בסיס אופקי	ס	ס	בסיס מלוכסן
קו אורך אנכי	ת	ת	קו אורך כפוף
גג אופקי	ה	ה	גג מלוכסן

Use of color

Colors

<https://www.bing.com/videos/search?q=videos+medieval+manuscripts&ru=%2fvideos%2fsearch%3fq%3dvideos%2bmedieval%2bmanuscripts%26%26FORM%3dVDVVXX&view=detail&mid=8BED8621E70B594BCF758BED8621E70B594BCF75&&FORM=VDRVRV>

Sticking to the surface

<https://www.bing.com/videos/search?q=videos+medieval+manuscripts&ru=%2fvideos%2fsearch%3fq%3dvideos%2bmedieval%2bmanuscripts%26%26FORM%3dVDVVXX&view=detail&mid=8982D9F284B0478D46628982D9F284B0478D4662&&FORM=VDRVRV>

How do we know where she lived?

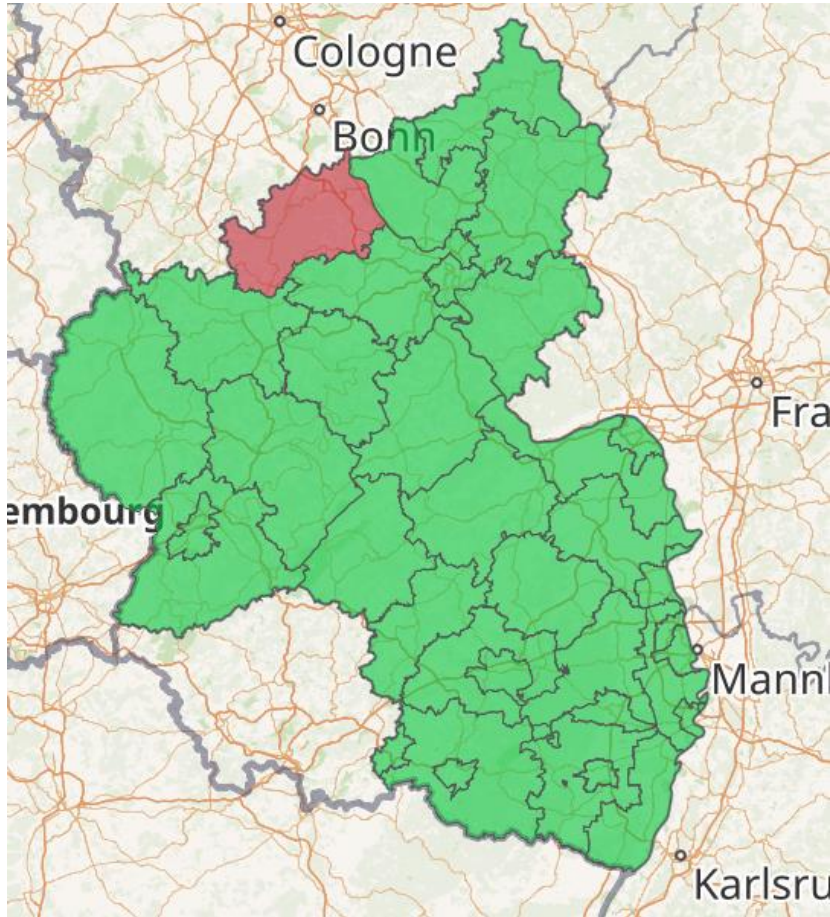
1. **Father's name:** Menahem ben Meir Zion- known scholar

After the black plague, he emigrated to Israel and learned there, upon his return to Germany, he added the name Zion with the hope of returning.

Lived in Cologne for an extended period of time.

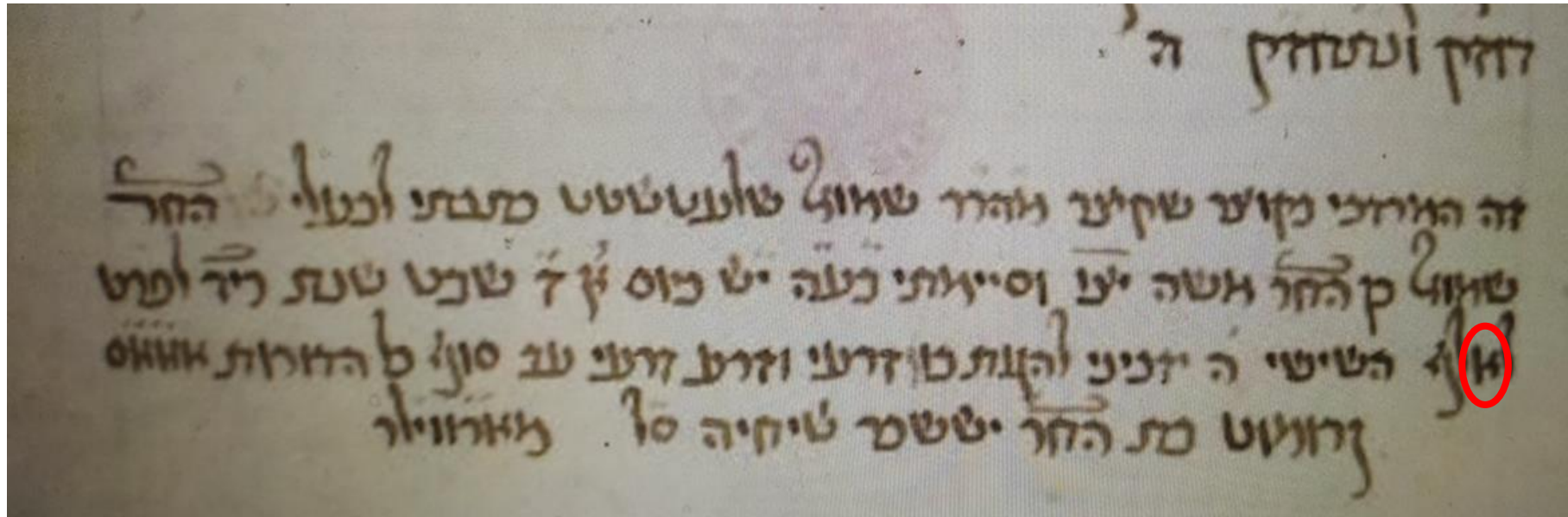
2. **Example of a *get*** from the city of Cologne, 1385.

A family of scholars

Ashkenaz,
75 years later
Mid 15th cent.

MS PARIS BN Heb 448

F 30735

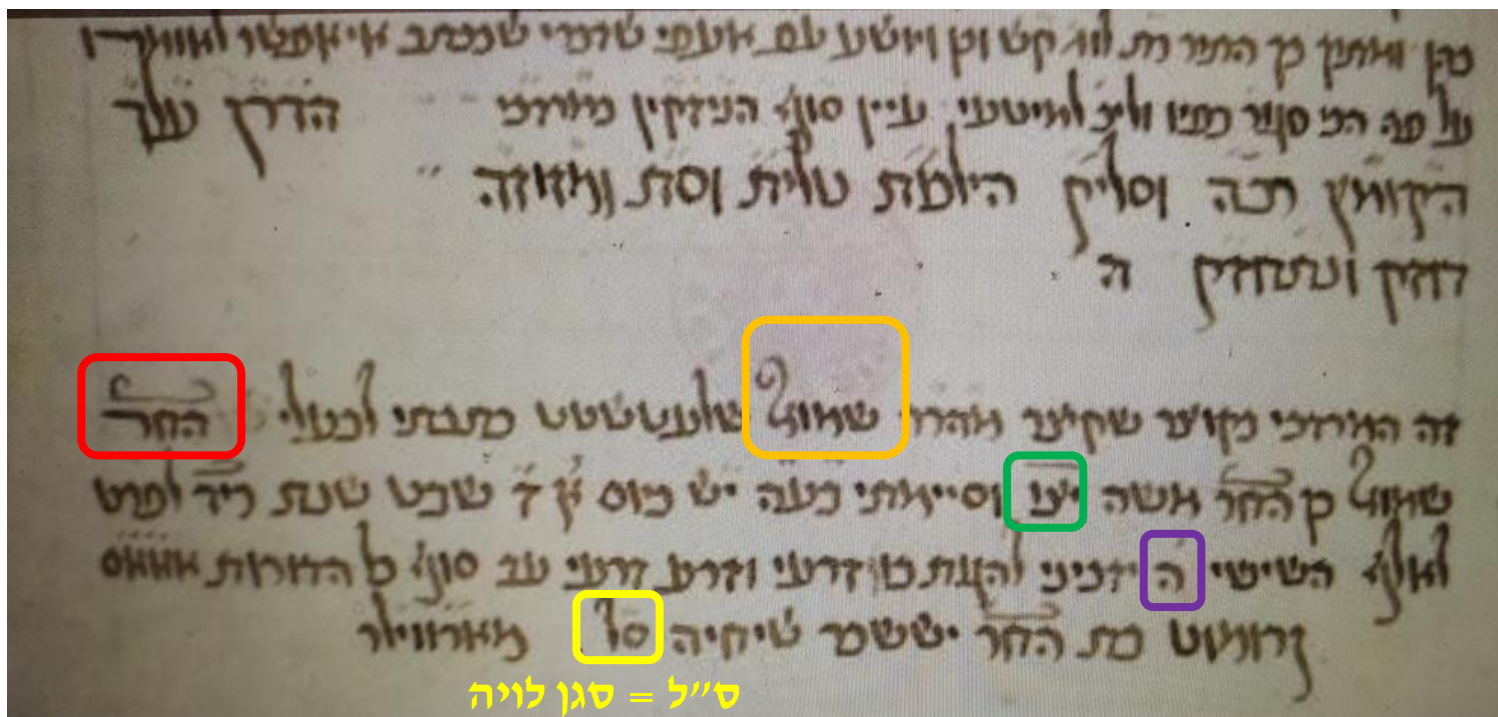
143 folio

Ashkenazic,
Semi cursive

זה המרדכי בקוצר שקיצר מהר"ר שמואל שלעטשטט כתבתי לבעלי ... הח"ר
שמואל בן הח"ר משה יצ"ו וסיימתי בע"ה י"ש ביום א' ז' שבט שנת רי"ד לפרט
לאלף השישי ה' יזכני להגות בו זרעי וזרע זרעי עד סוף כל הדורות, א"א"א"ס
ורומוט בת הח"ר יששכר שיחיה ס"ל מארווילר

טבלה 5. כתב בינוני: סוגות (המאה השלוש-עשרה)

סוגה א	סוגה ב		
אל"ף ארוכה	א	א	אל"ף קצרה
למ"ד צר	ל	ל	למ"ד רחבה
מ"ם אנכית	מ	מ	מ"ם כפופה
בסיס אופקי	ב	ב	בסיס מלכסן
קו אורך אנכי	ק	ק	קו אורך כפוף
גג אופקי	ג	ג	גג מלכסן

הח"ר,
החבר הרב

יצ"ו = ישמרהו צורו וגואלו

זה המרדכי בקוצר שקיצר מהר"ר שמואל שלעטשטט כתבתי לבעלי ... הח"ר
שמואל בן הח"ר משה יצ"ו וסיימתי בע"ה י"ש ביום א' ז' שבט שנת רי"ד לפרט
לאלף השישי ה' יזכני להגות בו זרעי וזרע זרעי עד סוף כל הדורות, א"א"א"ס
ורומוט בת הח"ר יששכר שיחיה ס"ל מארווילר

$$214 + 1240 = 1454$$

I wrote this condensed *Mordekhai*, abridged by our master R. Samuel Schlettstadt, for my husband, the *haver* R. Samuel son of the *haver* R. Moses, may His Rock and Redeemer preserve him. I completed [it], with G-d's help, may His name be blessed, on Sunday, Shevat 7, [5] 214. May the Lord enable me, my descendants and my descendants' descendants to study if for all time. Amen, amen, *sela*. Fromet, daughter of the *haver* R. Issachar, may he live long, a Levite, of Ahrweiler.

15th century

Moslem Realm

Yemen

Traveler R. Jacob Saphir (1828-1885) writes in his book *Even Sapir*:

There was also a woman, his [i.e., Benayahu's daughter, who was an expert scribe. They showed me a Pentateuch at the end of which is written, "Do not blame me if mistakes are found in it, for I am a nursing mother," Miriam daughter of Benayah the scribe.

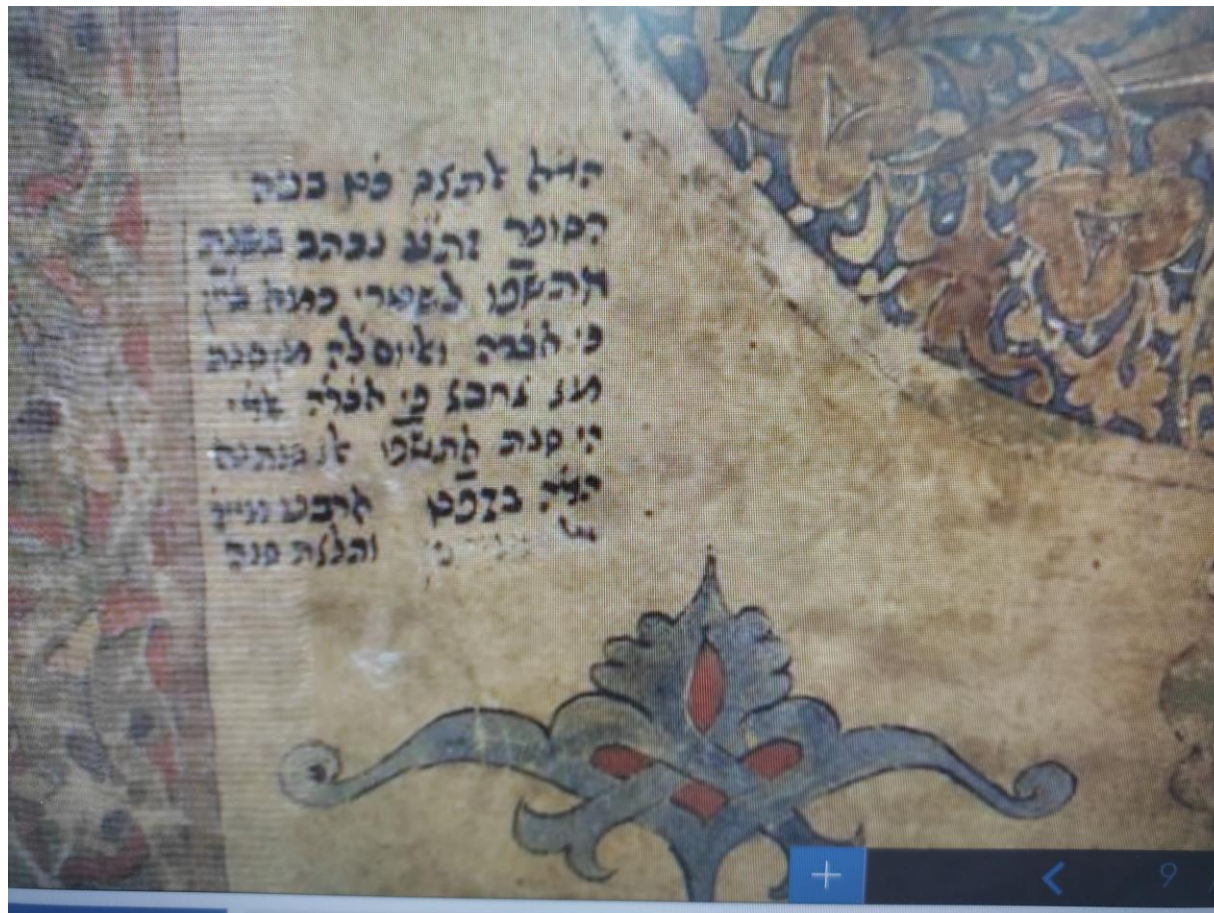
אל תשיתו עלי חטאת אם תמצאו בו שגיאות כי אישה מינקת אנכי, מרים, בת בניה הסופר.

Her quote is based upon Numbers 12: 11 (her namesake Miriam):

וַיֹּאמֶר אֱהֲרֹן, אֶל-מֹשֶׁה: בִּי אָדֹנָי--אֵל-נָא תִשֵּׁת עָלֵינוּ חֲטָאת, אֲשֶׁר נִוְאלָנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ.

ספיר מציין, "והוא מדויק וכתיבה יפה מאד".

Her father, Benaya the Scribe

והד"א אלתאג כ"ט בניה
הסופר זת"ע נכתב בשנת
אתשפ"ו לשטר...[1475]

Yeminite Script
MSS-D 4394
F-6000

Scribal family

• Benaya	13 manuscripts	(1460-1483)
• David (son)	10 manuscripts	(1473-1510)
• Yosef (son)	8 manuscripts	(1478-1508)
• Saadia (son)	1 manuscript	(1497-1498)
• Miriam	at least 1	
• Meoded	1 manuscript	(1509)
• Avigad	3 manuscripts	(1531-1540)

Conclusions: Female Scribes

Proof from three geographical zones:

Italy

Ashkenaz

Yemen

Women from scribal or scholarly families:

Scribal: Pola & Miriam

Scholarly: Chana & Fromet

Copying texts from many realms of Jewish spiritual life:

Tanakh

Halakha

Tefilla

Rashi Super-commentator

- More than 200, number continues to grow.
- Scrutinize Rashi's language, syntax and content with the goal of elucidating ideas and resolving difficulties.

Zurich, MS Heid 26- we read of a female commentator by the name of Mistress Kila.

This MS is a collection of exegetical comments from of leading Ashkenazic rabbis & unknown ones.

Copied in Laibach (modern Ljubljana), Slovenia in 1515, a copy of an earlier lost manuscript copied in 1434.

Collection includes comments of the Maharil (1360-1427). Mistress Kila is a possible contemporary of the Maharil.

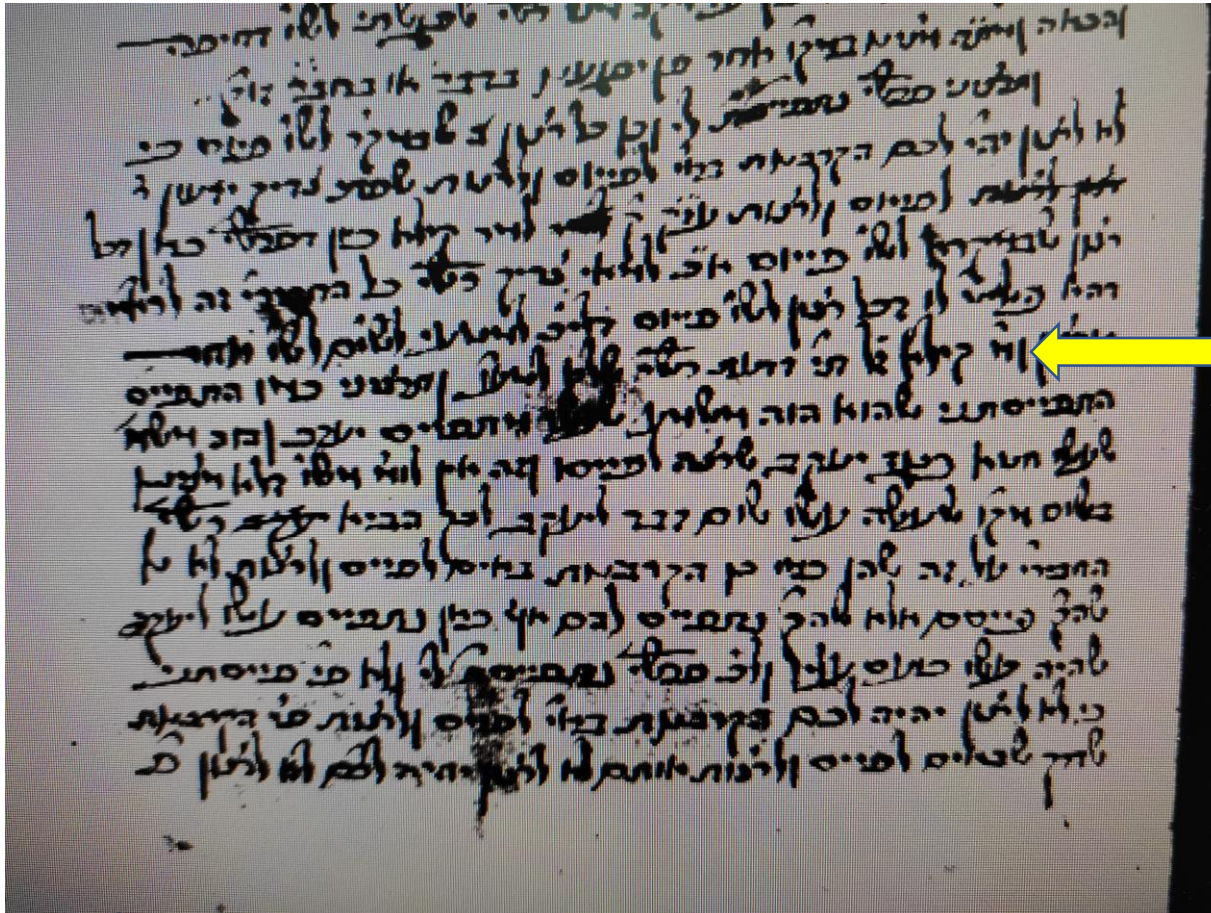
28r (22r, 41r)- her 3 comments being quoted.

F 2514

Zurich, MS Heid 26

No specific biographical information
regarding Mistress Kila:
Ashkenaz

ומי[רת] קילה ז"ל תי[רצה] דדעת רש"י שלא לטעו[ת] [ולפרש]
ותרצני כמו התפייס התפייסתני שהוא הוה משמע שעשו פייס את
יעקב והוה משמע שעשו חטא כנגד יעקב שרצה לפייסו... משום
דלא מצינו בשום מקום שעשה שום דבר לעקב, לכך הביא רש"י
[ראיה מהקרבות] כמו קרבות באים לפייס ולרצות לא
שהקב"ה פייסם אלא שהקב"ה נתפייס להם. אף כאן נתפייס עשו
ליעקב שהיה עשו כועס עליו ולכן פיי רש"י נתפייסת לי ולא
פייסתני (דף כח ע"א)

מרת קילה/Mistress Kila

בר' לג, י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב, אֶל-נָא אִם-נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, וְלָקַחְתָּ מִנִּחָתִי, מִיָּדִי: כִּי עַל-כֵּן רָאִיתִי כָּנִידָה, כְּרָאת פָּנֵי אֱלֹהִים--וַתִּרְצָנִי.

Jacob said, “Please, no, if I have now found favor in your sight, then receive my present at my hand, because I have seen your face, as one sees the face of God, and you have been appeased by me.”

רש"י: **וַתִּרְצָנִי** – נתפייסת לי, וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס: "כי לא לרצון יהיה לכם" (ויק' כ"ב: כ') – הקרבנות באים לרצות ולפייס, "שפתי צדיק ידעון רצון" (מש' י': ל"ב) – יודעים לרצות ולפייס.

Rashi: **AND YOU HAVE BEEN APPEASED BY ME** – You have been appeased by me. Similarly, any instance of רצון in Scripture means reconciliation. [Similarly,] “For it will not be (לרצון) an appeasement for you“ (Lev. 22: 20), because the sacrifices come to reconcile & to appease. [Similarly] “The lips of the righteous one know appeasement/רצון” (Prov. 10: 31) — they know how to reconcile and appease.

ומרת קילה ז"ל תירצה דדעת רש"י שלא לטעות [ולפרש] ותרצני שהוא משמע שעשו פייס את יעקב והוא משמע שעשו חטא כנגד יעקב שרצה לפייסו... משום דלא מצינו בשום מקום שעשה שום דבר ליעקב, לכך הביא רש"י [ראיה מהקרבנות] כמו קרבנות באים לפייס ולרצות לא שהקב"ה פייסם אלא שהקב"ה נתפייס להם. אף כאן נתפייס עשו ליעקב שהיה עשו כועס עליו ולכן פי' רש"י נתפייסת לי ולא פייסתני" (דף כח ע"א)

Esau has been appeased by Yaakov & not that Esau is appeasing him & has regained my favor

Rashi's desire was to eliminate a misconception

Example Two

רש"י, בר' כח, י: ויצא יעקב מבאר שבע – על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק הלך עשו אל ישמעאל, הפסיק העניין בפרשתו של יעקב, וכתב: "וירא עשו כי ברך יצחק" (כ"ח: ו'), ומשגמר חוזר לעניין הראשון.

Rashi: AND JACOB WENT OUT – Owing to the fact that it was because the daughters of Canaan were evil in the eyes of Isaac that Esau went to Ishmael, Scripture broke off the narrative contained, in the section dealing with Jacob, and wrote "Now Esau saw that Isaac had blessed," and when it finished this (the account of Esau's further marriage) it resumes the previous subject.

ומרת קילא ז"ל תירצה על ידי שאמרה רבקה "קצתי בחיי" ובשביל שהלך עשו אל ישמעאל, ויצא יעקב. גור אריה: על ידי שבשביל וכו' - כפל הלשון "על ידי" "שבשביל", מפני שמלת "בשביל" לומר בשביל שרעות בנות כנען- הלך עשו אל ישמעאל, ו"על ידי" לומר על ידי זה הפסיק הענין בפרשתו של יעקב.

Elucidate Rashi's use of two terms

Rashi Super-commentaries: time frame

1427-1360 (מהרי"ל)??

מרת קילה

1525-1450

רא"ם, רב אליהו מזרחי

1609-1512

מהרי"ל, גור אריה

1680

שפתי חכמים

1790-1718

משכיל לדוד

Example Three

בר' מה, כד וישלח את-אחיו, וילכו; ויאמר אליהם, אל-תרגזו בדרך.

רש"י: (כד) אל תרגזו בדרך - ...דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה, והכניסו חמה לעיר...

Rashi: ... Another explanation is: Do not take very long steps and enter the town where you will stay over night while the sun is still shining...

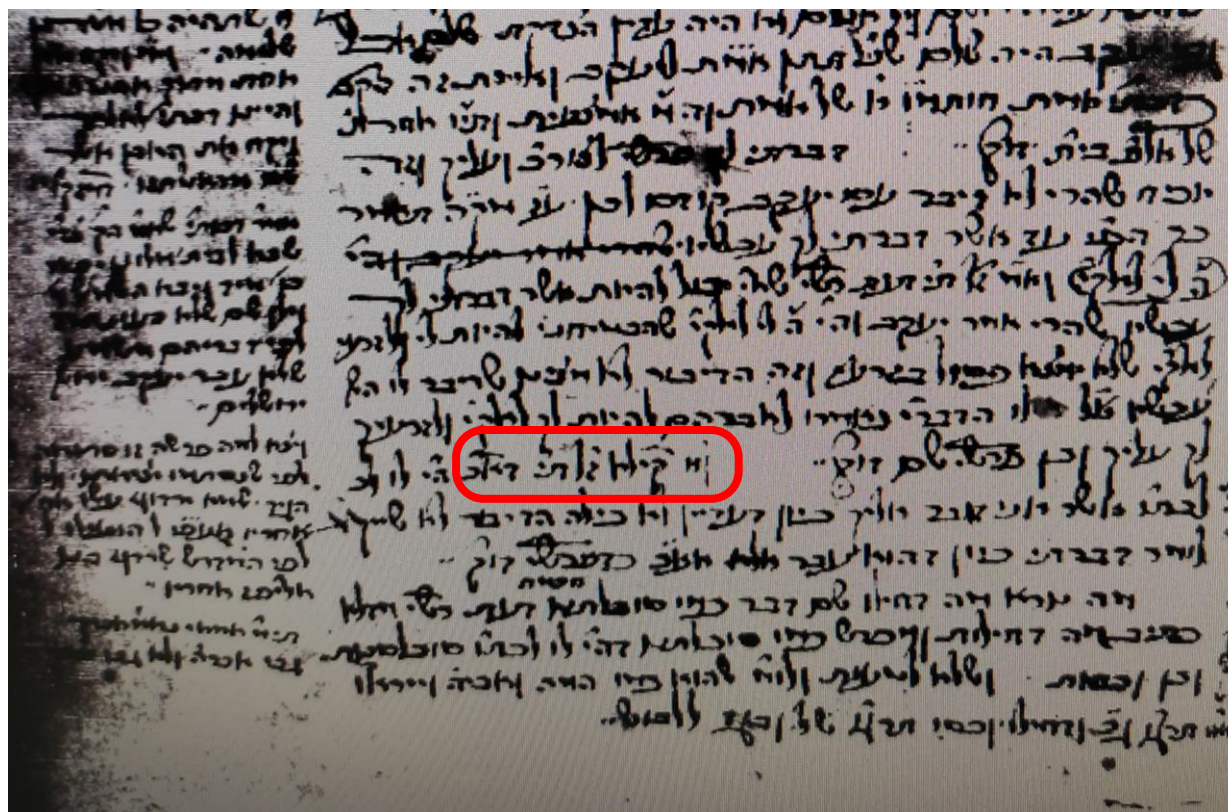
ומרת קילא ז"ל תירצה אל תפסיעו פסיעה גסה... משום דאמרינן כל מי שפוסע פסיעה גסה נאבד ממנו חלק אחד מת"ק חלקים של ראות עיניו.

**Elucidating Rashi's comment by adding information found in his source,
the negative impact of walking quickly on one's eyesight**

Berakhot 42b: 'Some add that he should not take long strides'; because a Master has said: Long strides diminish a man's eyesight by a five-hundredth part. What is the remedy? He can restore it with [drinking] the sanctification wine of Sabbath eve.

Fourth comment found

ומי קילא ז"ל תי" דא"כ היי לו לכתוי אשר אני
דובר אליך כיון דעדיין לא כילה הדיבור לא שייך
לומר דברתי... [רש"י, כח, טו: "דברתי לד"]

Shlomo Eidelberg:

Presents the three glosses of Mistress Kila

"ספר 'ביאור על התורה' (כתב יד של פירוש רש"י
לתורה שנכתב במאה הטי"ו), חורב יד-טו (1960),
עמ' 252.

Sefer Hasidim

669: A certain man, leaving on a journey, told his wife: “I will return to you on a specific day.” The woman, prepared for her husband’s return by going to the ritual bath. Her husband said to her, “Since you bathed in anticipation of my return, I will give you a gold piece with which to buy a garment.”

The women replied, “**Allow me instead to use the gold piece to purchase a book or to hire a scribe to copy a book** for lending to students, to enable them to pursue their studies,” Subsequently, the woman became pregnant and gave birth to a boy. While all of this boy’s brothers had no learning, this boy was an exception.

**We have been introduced today to 7 extraordinary women,
who due to their abilities & the families in which they were raised,
did not need any intermediary,
but were directly involved in the Medieval Manuscript production.**

Bibliography

Bibliography/Further Reading

- Ezra Fleischer, “About Dunash Ibn Labrat and his wife and son,” *Jerusalem Studies in Hebrew Literature*, 5 (1984) in Hebrew.
- Judith Baskin, “Dolce of Worms: The Lives and Deaths of an Exemplary Medieval Jewish Woman and Her Daughters,” In *Judaism in Practice: From the Middle Ages through the Early Modern Period*, ed. Lawrence Fine, 2001, pp. 429–437.
- Michael Riegler & Judith Baskin, “‘May the writer be strong’ : Medieval Hebrew Manuscripts copied by and for women,” *Nashim*, (2008), pp. 9-28.
- Michael Riegler, “Benayah the Scribe and His Descendants: A Family of Scribes from Yemen,” *Pe’amim*, 64 (1995), pp. 54-67, in Hebrew.
- Eric Lawee, “Biblical Scholarship in Late Medieval Ashkenaz: The Turn to Rashi Supercommentary,” *HUCA*, 86 (2015), pp. 284-285.